

του Φάουστ με τον Μεφιστοφελή» (σσ. 207 εξ.): 1. Ο Φάουστ γυρίζει γαληνεμένος στο σπουδαστήριό του, 2. Ο σκύλος ταράζει τη γαλήνη του Φάουστ. Εν αρχή ην ο λόγος, 3. Οι μεταμορφώσεις του σκύλου και οι μαγικές τέχνες του Φάουστ, 4. Ο Μεφιστοφελής ως πλανόδιος σπουδαστής, 5. Ο αυτοχαρακτηρισμός του Μεφιστοφελή, 6. Δημιουργία και μηδενισμός, 7. Ο Μεφιστοφελής και το πεντάλφα, 8. Ο Μεφιστοφελής αποκοιμίζει τον Φάουστ, 9. Το ξύπνημα του Φάουστ.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, με κατάτμηση των κεφαλαίων σε μικρές θεματικές ενότητες, όπου μετάφραση και ερμηνεία αλληλοσυμπληρώνονται, εξακολουθεί όλη η ανάλυση του Αε μέρους: 10° κεφάλαιο «Η δεύτερη συνάντηση Φάουστ και Μεφιστοφελή» (σσ. 235 εξ.), 11° «Το επεισόδιο με τον φοιτητή» (σσ. 263 εξ.), 12° «Το υπόγειο του Άουερμπαχ στη Λειψία» (σσ. 281 εξ.), 13° «Το μαγειρείο της στρώγγλας» (σσ. 306 εξ.), 14° «Το πρώτο μέρος της τραγωδίας της Μαργαρίτας» (σσ. 334 εξ.), 15° «Δάσος και σπηλιά. Ο Φάουστ στην ερμηνεία» (σσ. 394 εξ.), 16° «Το δεύτερο μέρος της τραγωδίας της Μαργαρίτας» (σσ. 415 εξ.), 17° «Η νύχτα της Βαλπούργης» (σσ. 452 εξ.), 18° «Το όνειρο της Νύχτας της Βαλπούργης ή οι χρυσοί γάμοι του Όμπερον και της Τιτανίας» (σσ. 487 εξ.), 19° «Το τρίτο μέρος της τραγωδίας της Μαργαρίτας» (σσ. 505 εξ.).

Ακολουθεί ακόμα, ως 20° κεφάλαιο, «Γενικός χαρακτηρισμός του Φάουστ» (σσ. 530 εξ.), ένα ευρετήριο κύριων ονομάτων (σσ. 543 εξ.) και τα αναλυτικά περιεχόμενα (σσ. 547 εξ.). Κρίμα που ο κορυφαίος φιλόσοφος δεν βρήκε τον καιρό να παρουσιάσει, σε παρόμοιο σχολιασμό, και το δεύτερο μέρος του Φάουστ, γιατί από κάτι τέτοιο έχει πολύ περισσότερη ανάγκη από τον πρώτο· άφησε, κατ' αυτόν τον τρόπο, ανολοκλήρωτο ένα από τα σπουδαιότερα ερμηνευτικά και αισθητικά έργα του ελληνικού πνεύματος του 20^{ου} αιώνα, που είναι μετάφραση και μελέτη ταυτόχρονα σε μια ενιαία παρουσίαση, η οποία διατηρεί και την ατιμόσφαιρα του πανεπιστημιακού μαθήματος. Αξίζουν συγχαρητήρια στο βιβλιοπωλείο της Εστίας, που ξαναπαρουσίασε την έκδοση του 1956, η οποία αποτελεί πλέον ένα μνημείο της παράδοσης.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

Medea in Performance 1500-2000. Edited by Edith Hall, Fiona Macintosh and Oliver Taplin, Oxford, Legenda – European Humanities Research Centre University of Oxford 2000, σελ.ΧVI+304,19 εις. ISBN 1-900755-35-1.

Το «Archive of Performances of Greek and Roman Drama» του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, που ιδρύθηκε το 1996 από τον Oliver Taplin και την Edith Hall, και είναι το δεύτερο διεθνές πρόγραμμα που υπάρχει δίπλα στο «European Network of Research Documentation on Ancient Greek Drama» που διευθύνει το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, συμπεριλαμβάνει ωστόσο και το ρωμαϊκό θέατρο, παρουσιάζει τα πρακτικά ενός συνεδρίου που έγινε τον Ιούλιο του 1998 στο Somerville College στην Οξφόρδη για τη θεατρική τύχη της «Μήδειας» στην Ευρώπη των νεότερων χρόνων και λειτούργησε ως ένα είδος pilot study για το πρόγραμμα του «Αρχείου Παραστάσεων του Ελληνικού και Ρωμαϊκού Δράματος». Το φιλόδοξο αυτό πρόγραμμα, το οποίο, όπως ανέφερα, θεραπεύει και το ρωμαϊκό

πρόγραμμα, χρηματοδοτείται από το Leverhulme Trust και το Arts and Humanities Research Board της Οξφόρδης κι έχει, προς το παρόν, ημερομηνία λήξεως το 2004. Τονίζω το θέμα του ρωμαϊκού δράματος, γιατί αυτό συμπεριλαμβάνει, σε αντίθεση με το ελληνικό πρόγραμμα, που εκτείνεται μόνο στους Έλληνες αρχαίους δραματουργούς ώς το Μένανδρο, τον Πλάτωνα και τον Τερέντιο καθώς και το Σενέκα, οι οποίοι, ως γνωστόν, είχαν τεράστια επίδραση στη νεότερη κωμωδιογραφία και στην τραγωδία ήδη από τα μεσαιωνικά χρόνια· οι δε παραστάσεις των έργων αυτών, στα λατινικά σχολεία των πορτεσταντών και των καθολικών, είναι αμέτρητες και σχετικά δυσπρόσιτες, γιατί για ολόκληρα πεδία έρευνας, όπως το Ιησουιτικό θέατρο και το θέατρο πολλών καθολικών ταγμάτων, λείπουν ακόμα εν πολλοίς συστηματικές και τοπικές προεργασίες, που θα επέτρεπαν μια συνολική χαρτογράφηση των παραστάσεων αυτών. Για ένα συνολικό και σφαιρικό εγχείρημα φαίνεται πως είναι ακόμα νωρίς, με την έννοια ότι δεν έχουν ωρμάσει οι ερευνητικές καταστάσεις, ενώ το ελληνικό δράμα της αρχαιότητας δεν παρουσιάζει τη δυσκολία αυτή, γιατί κορυφώνεται βασικά στο 19^ο και 20^ο αιώνα. Άλλωστε το ελληνικό «Δίκτυο» λειτουργεί σε συνεταιρική βάση (σ' αυτό συμμετέχουν περίπου 20 ευρωπαϊκά πανεπιστήμια), ενώ τα αγγλικά «Αρχειο» βασίζονται στις «βοήθειες» ξένων ερευνητών και στο επαγγελματικό ενδιαφέρον των ειδικών. Άλλωστε, όπως δείχνει και ο ανά χειράς τόμος, το υλικό αφορά, στη φάση αυτή, κυρίως την ίδια την Αγγλία. Υπό το πρίσμα αυτό εύλογο είναι και το ενδιαφέρον για το ρωμαϊκό δράμα, το οποίο, ήδη πριν από το Σαίξπηρ, έπαιξε καταλυτικό ρόλο για τη αγγλικό δράμα και θέατρο.

Έτσι το μόνο κεφάλαιο, που κάπως σφαιρικά αντιμετώπισε το πολύ σύγχρονο θέμα της «Μήδειας», της οποίας η μορφή υπό το φως το «φεμινιστικού» προσεγγίσεων «αιτοκαθίσταται» ολοένα περισσότερο, είναι το πρώτο κεφάλαιο, της Fiona Macintosh, «Introduction: the Performer in Performance» (σσ. 1-31), που προσπαθεί να συνδέσει όλες τις ανακοινώσεις κι επεξεργάζεται μια «τυπολογία» της μορφής της Μήδειας: *Medea the Witch*, *Medea the Infanticide*, *Medea the Abandoned Wife*, *Medea the Proto-feminist*, *Medea the Outsider*, *Medea the Modern Amalgam*. Κάθε ανακοίνωση συνοδεύεται από υποσημειώσεις στο τέλος του κυρίως κειμένου· η βιβλιογραφία και οι πηγές δίνονται μόνο σε συντομευμένη μορφή και αναλύονται στη βιβλιογραφία στο τέλος του τόμου. Το δεύτερο κεφάλαιο, της Diane Purkiss, είναι για το θέμα: «Medea in English Renaissance» (σσ. 32-48): Anthony Myday «Metropolis Coronata» (1615), Thomas Goffe «The Courageous Turke», Thomas Tomkis «Albumazar» (1615), αναφορές στο Σαίξπηρ κτλ. Και το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην Αγγλία: Edith Hall, «Medea on the Eighteenth-Century London Stage» (σσ. 49-74): Charles Gildon «Phaeton» (1698), Charles Johnson «Tragedy of Medea» (1730), Richard Glover «Medea» (1767), όπως και το τέταρτο, της Fiona Macintosh: «Medea Transposed: Burlesque and Gender on the Mid-Victorian Stage» (σσ. 75-99), όπου εμφανίζονται και παρωδίες της ευριπίδειας τραγωδίας (κυρίως της όπερας με το θέμα αυτό). Με την όπερα ασχολείται η Marianne Mc Donald (που μας έχει χαρίσει και ένα σημαντικό τόμο για τον Ευριπίδη στον κινηματογράφο: *Ο Ευριπίδης στον κινηματογράφο. Η ορατή καρδιά*, Αθήνα, Εστία 1989, αναλύοντας σε βάθος τη «Μήδεια» του Παζλίν, την «Κραυγή γυναικών» του Νταισέν, τη «Φαίδρα» του, και τις τρεις ταινίες του Κακογιάννη «Ιφιγένεια εν Αυλίδι», «Τρωάδες» και «Ηλέκτρα»): «Medea è mobile: the Many Faces of Medea in Opera» (σσ. 100-118), αναλύοντας ένα παράδειγμα από κάθε αιώνα της εξέλιξης της όπερας: «Giasone» του Francesco Cavalli (1649), «Médée» του Marc-Antoine Charpentier (1693), «Médée» του Luigi Cherubini (1797), «Medea» του Giovanni Pacini (1843) και τη «Μήδεια» του Μίκη Θεοδουράκη (1991). Δίπλα στις αναλύσεις αυτές αναφέρει όμως και τελείως σύγχρονα φαινόμενα, όπως την όπερα του Rolf Liebermann, «Freispruch für Medea» (1995), τη «Maria Christine» του Michael John

LaChiusa ή το βιβλίο της Christa Wolf «Medea-Stimmen» (1998). Με τις ερμηνείες της Μήδειας στην όπερα ασχολείται η Margaret Reynold, «Performing Medea; or, Why is Medea a Woman?» (σσ. 119-143), παίρνοντας αφορμή την ερμηνεία της Μήδειας από τη Μαρία Κάλλας το 1958. Τις κινηματογραφικές ερμηνείες αναλύει ο Ian Christie, «Between Magic and Realism: Medea on Film» (σσ. 144-165), κυρίως την ταινία του Παζολίνι (1970), τη δανική του Lars von Trier (1988) και «Dream of Passion» του Ντασσέν (1978).

Μόλις με το όγδοο κεφάλαιο αρχίζουν οι «Μήδειες» στις διάφορες χώρες. Την αρχή κάνει ο Πλάτων Μαυρομούστακος, «Medea in Greece» (σσ. 166-179), ακολουθούμενος από την Eva Stehlikova, με το κείμενο «Central European Medea» (σσ. 180-190), που, παρά τον τίτλο, αφορά μόνο την Τσεχοσλοβακία, και από τον Mae Smethurst, «The Japanese Presence in NinagawaAs Medea» (σσ. 191-216), που αναλύει σε βάθος μόνο μια συγκεκριμένη παράσταση. Το ίδιο κάνει και η Olga Taxidou, «Medea Comes Home» (σσ. 217-231), μια γεωργιανή παραγωγή ταινίας που παρουσιάστηκε το 1998 στο Edinburgh Festival. Ξεχωριστό ενδιαφέρον έχει το άρθρο του David Gowen, «Medeas on the Archive Database» (σσ. 232-272), γιατί φανερώνει τα προβλήματα που προκύπτουν με τη συλλογή και κατάταξη του πληροφοριακού υλικού στο «Αρχείο». Παρουσιάζει σε χρονολογική σειρά πάνω από 500 παραστάσεις, χωρίς όμως να ξεχωρίζει τις ευριπίδειες διασκευές και παραστάσεις από αυτές της ομώνυμης τραγωδίας του Σενέκα· αυτές άλλωστε πρέπει να θεωρούνται πολύ περισσότερες απ' όσες αναφέρονται εδώ (για την αδυναμία της καταγραφής παραστάσεων και διασκευών του ρωμαϊκού δράματος βλ. παραπάνω). Για τις πηγές που έχουν χρησιμοποιηθεί σημειώνει ο μελετητής τα εξής: «Our principal textual sources have included Jane Davidson Reid's *Classical Mythology in the Arts, 1300-1990s* (New York, 1993) and Stanley Sadie's *New Grove Dictionary of Opera* (London, 1992). But the information about the vast majority of these performances derives from the scholarly work of the Archive's senior and associate members (Edith Hall, Oliver Taplin, Fiona Macintosh, and Pantelis Michelakis); from the collaboration of our partners in the European Network of Research and Documentation of Ancient Greek Drama; and from the shared findings of the Open University's Project, the Reception of the Texts and Images of Ancient Greece in Late Twentieth Century Drama and Poetry in English. We are also indebted to our many international colleagues, including all participants in this volume, and to the many theatregoers from around the world who have made innumerable contributions to our growing collection of theatrical documentation» (σ. 232).

Όμως αυτός ο κατάλογος αποδεικνύεται με την πρώτη ματιά πρόχειρος. Αν ανοίξει κανείς το γνωστό λεξικό ελληνικής μυθολογίας του πρόσφατα αποβιώσαντος Herbert Hunger (*Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, 8η έκδοση, Βιέννη 1988) και δεο στο λήμμα «Μήδεια» – όλα τα λήμματα αναφέρουν και πίνακες, πλασματικές, δραματικές διασκευές, όπερες, μελοποιήσεις και άλλες λογοτεχνικές «χρήσεις» των επιμέρους θεμάτων - στην κατηγορία «δραματικές διασκευές» (σσ. 307) θα εντοπίσει αμέσως τις εξής αναφορές που δεν βρίσκονται στον κατάλογο του Gowen: τη «Μήδεια» του Ludovico Dolce γύρω στα 1547, του Galladei 1558, «Medea in Korinth» του F.M.Klinger (1786), «Medea» του L.Tieck (1789), «Medea auf dem Kaukasus» του F.M. Klinger (1790), «Die travestierte Medea», παρωδία του J. Perinet (1813), «Medea» του J. Soden (1814), την παρωδία «Die neue Medea» του Karl Meisl (1822 μουσική του W. Müller), «Medea» του H.F. Read (1848), «Medea» του O. Marbach (1858), «Medea» του G.Konrad (γύρω στα 1870), «Der Tod des Jason» του Av. Bernus (1912), «Medea postbellica» του F.Th. Csokor (1947), «Lunga notte di Medea» του C. Alvaro (1949), «Die Liebene» του F. Forster (1952), «Medea» του R. Brandstätter (19161) κτλ. Βέβαια ο Gowen δίνει περισσότερη έμφαση στις παραστάσεις, αλλά οι διασκευές δεν μπορούν να απολλειστούν (φέρονται ως

adaptations). Την τραγωδία του Ευριπίδη μελοποιούν κατά Hunger οι W. Taubert (γύρω στα 1880), W. Damsch (1915), J. Halvorsen (1918), E. Krenek (1951) και τη «Μήδεια» του Σενέκα ο Ξενάκης (1967). Στις όπερες λείπουν, χάρη στα πιο συστηματικά βοηθήματα που υπάρχουν, μόνο «Der goldene Bock» του Ernst Krenek (1963). Ο μελετητής δεν έχει εξαντλήσει τη βοηθητική βιβλιογραφία, που θα τον οδηγούσε και σε άλλα ευρήματα. Βλ. σε επιλογή: A. Block, *Medea-Dramen in der Weltliteratur*, Diss. Göttingen 1958, G. Treichl, *Das Medea-Motiv in der französischen Literatur*, Diss. Innsbruck 1963, L. Mallinger, *Médée, Étude de littérature comparée*, Louvain 1897, R. Ischer, *Medea. Vergleichung der Dramen von Euripides bis Grillparzer*, Progr. Bern 1900, N.F. Harter, *A Literary History of the Legend of the Argonautic Expeditions through the Middel Ages*, diss. Pittsburg 1954 κτλ. Μερικές συμπληρώσεις θα μπορούσαν να είχαν γίνει ήδη με μια ματιά στην E. Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur*, Stuttgart 1970, σσ. 475-479, άλλες από το *Kindlers Literatur-Lexikon*, βλ. σε επιλογή: M. Lebel, «De la “Médée” d’Euripide aux “Médées” de Anouilh et de R. Jeffers», *The Phoenix*, Toronto 10 (1956), σσ. 139-150, T.C. Heine, «Corneilles “Médée” in ihrem Verhältnisse zu den Medea-Tragödien des Euripides und des Seneca betrachtet, mit den Berücksichtigungen der Medea-Dichtungen Glover’s, Klinger’s, Grillparzer’s und Legouvé’s», *Französische Studien* 1 (1881), σσ. 433-468, A. Stegmann, «La “Médée” de Corneille», στον τόμο: *Les tragédies de Sénèque et le théâtre de la Renaissance*, Paris 1964, σσ. 135-148 κτλ. Ως προς το σύγχρονο υλικό των τελευταίων 20-30 ετών ο κατάλογος του Gowen είναι βέβαια πιο πλήρης από όλα τα σχετικά βοηθήματα.

Ο τόμος κλείνει με μια βιβλιογραφία (σσ. 275-288) κι ένα Index (σσ. 289-304). Ο προβληματισμός του Αρχείου βέβαια δεν τελειώνει με την απογραφή της επίδρασης του ρωμαϊκού δράματος, τις παραστάσεις, επιδράσεις και διασκευές του, αλλά και με τη συγκέντρωση και μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας, αν δεν θέλει να σταματήσει σε στατιστικά δεδομένα και μια ποσοτική προσέγγιση του προβλήματος. Ποιος π.χ. θα προσέξει τη μελέτη της Α. Μαράκα για το «Medeaspiel» (1972) και «Medeamaterial» (1984) του Heiner Müller: «Η Μήδεια ως τόπος. Η μορφή της Μήδειας στο έργο του Χάινερ Μύλλερ», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* ΔΒ', 1998-2000, σσ. 153-171; το Αρχείο της Οξφόρδης πρέπει να αποκτήσει μια ευρύτερη πλατφόρμα θεομοθετημένης συνεργασίας, όπως τη διαθέτει το ελληνικό Δίκτυο, αλλιώς, στην κυριολεξία, θα «πνιγεί» μέσα στο υλικό και δεν θα φτάσει ποτέ σε ποιοτικές αναλύσεις. Ο αριθμός των 500 εγγραφών για τη «Μήδεια» αποδεικνύει, πως για την «Αντιγόνη» ή τον «Οιδίποδα» οι σχετικές εγγραφές θα είναι πολύ περισσότερες, δηλαδή έχουμε να κάνουμε στο σύνολο με πολλές χιλιάδες παραστάσεις, μεταφράσεις, διασκευές κτλ. Επίσης πρέπει να καταλήξει σε κάποια μεθοδολογική εκκάθαρση και διαχωρισμό μεταξύ μετάφρασης – διασκευής – πρωτότυπου δράματος με αφορμή το αρχαίο θέμα, και τις παραστάσεις από την άλλη. Επίσης δεν ξέρω πόσο χρήσιμο είναι, στην περίπτωση της «Μήδειας», να συναναφέρονται οι εγγραφές για τον Ευριπίδη και το Σενέκα, που διαφέρουν πολύ ουσιαστικά, τόσο στη δραματουργία όσο και στην ιδεολογία του θέματος. Και πολλά άλλα ακόμα. Στη συγκέντρωση του υλικού ίσως πρώτα πρέπει να εξαντληθεί η υπάρχουσα βοηθητική και δευτερεύουσα βιβλιογραφία: δεν φτάνει να ανοίγει κανείς δύο αγγλικά λεξικά.

Παρά τις αδυναμίες πάντως μένει να καλωσορίσει κανείς τον πρώτο «καρπό» των εργασιών του Αρχείου της Οξφόρδης και να ευχηθεί, στο μέλλον οι βάσεις δεδομένων να συγκροτηθούν με πιο συστηματικό τρόπο, πριν αφεθούν οι μελετητές στην αποπλιμιακή γοητεία των θεμάτων της αναβίωσης του αρχαίου δράματος.